

**KARIA KENTİ HALİKARNASSOS :
HELLENİSTİK DÖNEM VE ÖNCESİ SİYASAL TARİHİ**

Kevser TAŞDÖNER*

Özet

Bir Karia kenti olan Halikarnassos'un erken dönemlerine ait bilgiler oldukça azdır. Dorlar tarafından kolonize edilen kent, muhtemelen ismini bu kolonistlerden almıştır. Troia Savaşı sırasında Halikarnassos'un içinde bulunduğu bölgede yaşayan Lelegler, Karialılar ve Dorlar zamanla birbirlerine karışıp kaynaşmıştır. İ.Ö. V. Yüzyılda Perslerin Halikarnassos, Pers taraftarı tiranlarca yönetildi. Büyük İskender İ.Ö. 334 yılında Halikarnassos'a gelip buradaki Pers hâkimiyetine son vererek, Hekatomnos Hanedanından kraliçe Ada'yı kentin yöneticisi olarak tayin etti. Halikarnassos, İ.Ö. 323 yılında İskender'in ölümünden sonra, O'nun güçlü generali Antigonos'un politikasıyla özgür ve demokratik bir yönetime sahip oldu. İ.Ö. 301 yılında yapılan İpsos Savaşı sonunda İskender'in generalleri arasında yapılan antlaşmayla bağımsızlığı tanındı. İ.Ö. 3. Yüzyıl boyunca Mısır Krallığı'nın müttefikiydi. İ.Ö. 190 yılından itibaren Roma Cumhuriyeti'nin müttefiki olan bir kent devleti olarak eski siyasi konumunu muhafaza etmeye devam etti.

Anahtar Sözcükler : Halikarnassos, Karia, Batı Anadolu.

**CITY OF CARIAN - HALICARNASSUS : HELENISTIC PERIOD AND PREVIOUS
POLITIC HISTORY**

Abstract

The knowledge about ancient age of Halicarnassus (called Bodrum today), a Carian City, is very limited. Probably, city was colonized by Dorian colonists, took its name from those. During the Trojan Wars, Leleges had inhabited in the region of Halicarnassus, combined with Carians and Dorians with the passing time. Then, in the V. Century B.C. Halicarnassus was conquered by Persians and administrated by tyrans who were advocates of Persians. In the 334 B.C. by coming to the Halicarnassus and cloturing the domination of Persia in Halicarnassus, Alexander The Great appointed the Queen Ada from Hekatomnian Dynasty of Caria as the ruler of City. After the death of Alexander (323 B.C), the city reached freedom and democracy with the policy of Antigonus, the powerful commander of Alexander. Its independence was recognized with the alliance between Alexander The Great's commanders after the War of Ipsos, in the III. Century B.C. During the III. Century B.C. the city was ally of the Kingdom of Egypt. Since the 190 B.C., Halicarnassus continued to maintain its previous political statute as being an ally of The Republic of Rome.

Keywords : Halicarnassus, Carian, The West Anatolia.

* Arş. Gör., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü – kevizmir@hotmail.com

Bu makalenin amacı, antik kaynakların aktardığı bilgileri esas alarak, bir antik kent devleti olan Halikarnassos'un en eski zamanlardan Roma dönemine kadar olan, yani Helenistik Dönem ve öncesi siyasal tarihini genel hatlarıyla ortaya koymaktır. Bu yapılırken, kentin adının kaynağı, kimler tarafından kurulmuş olduğu, kent halkının etnik yapısı, kentin nasıl bir yönetim şekline sahip olduğu sorularının yanıtları verilmeye çalışılacaktır.

Halikarnassos'un erken tarihine ilişkin edebi kaynakların aktarmış olduğu bilgiler çok azdır. Dünyanın ilk tarihçisi olarak bilinen ve Romalı ünlü hatip Cicero'nun (İ.Ö. 106-43) "Tarihin Babası" diye tanımladığı Herodotos (İ.Ö. 484-425), Halikarnassoslu olduğu halde kentin Pers dönemi öncesi tarihinden hiç söz etmez. O'ndan yaklaşık 400 yıl sonra yaşamış olan Amaseia'lı (Amasya) ünlü Eskiçağ Coğrafyacısı Strabon'un (İ.Ö. 64-İ.S.19) aktardıklarından anlaşıldığı kadarıyla, Halikarnassos, adını kentin içinde bulunduğu bölge olan Karlardan aldığı (Karia) halde bilinen ilk sakinleri Karialılar değil, Leleglerdi. Yine Strabon'a göre, bugün İ.Ö. 3. bin yıl halkları olarak bilinen Karlarla Lelegler aynı halk değildi. Lelegler, Troia Savaşına kadar Aineas'a bağlı bir halk ve Homeros'un Kilikalılar dediği halklar arasında yaşıyorlardı. Troia Savaşı'nın Akalı kahramanı Akhilleus, Leleglerin yaşadığı ülkeyi talan etti ve bunun üzerine Lelegler yaşadığı ülkeyi terk edip Karia'ya göç ederek, Halikarnassos dolaylarını ele geçirdiler¹. Lelegler, orada, adını Pedasa kentinden alan Pedasis bölgesinde, sekiz kasaba kurdular ve zamanla Karia'daki Myndos ve Bargilia'ya kadar bütün bölgeyi ele geçirip, egemen oldukları toprakların sınırlarını Pisidia'nın büyük kesimini de ele geçirecek kadar genişlettiler. Muhtemelen onlar bu sırada Karialılarla karıştılar. Çünkü Strabon'a göre Lelegler, sonradan Karialılarla birlikte dışarıya sefere gittiklerinde tüm Yunanistan'a dağıldılar ve bütün soy yok oldu².

Öyle görülüyor ki Halikarnassos, Dorların Yunanistan'a göçünden sonraki bir tarihte Dorlar tarafından kolonize edilmek suretiyle iskân edildi. Kolonistler Kuzey Peloponnesos (Mora)'daki Troizen'den gelen Athes önderliğinde birkaç Dor idi. Onlar Karia'ya gelip bu günkü Bodrum'daki antik kenti kurdular³ ve muhtemelen kente Halikarnasos adını veren de onlardı. Zira, Strabon'a göre Dor kolonizasyonu Homeros'un sözünü ettiği olaylardan daha geç bir tarihte vuku buldu ve bu sırada Halikarnasos mevcut değildi⁴.

¹ Strabon, **Antik Anadolu Coğrafyası, XII-XIII-XIV**, (Çev: Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000, XIII.1.58.

² Strabon, XIII.1.59.; Sekiz Leleg kenti için ayrıca Bkz. Plinius, **Naturalis Historia**, (Ed: H.L. Jones), Loeb, London 1947, V.107.; Halikarnassos'daki Lelegler ve Karlar konusunda ayrıca Bkz. Jones, A.H.M., **The Cities of The Earstern Roman Provinces**, Oxford 1971, 29-32. Veli SEVIN, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001, 122., David MAGIE, **Anadolu'da Romalılar III** (Çev: Ömer Çapar-Nezih Başgelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2003, S. 258 vd., dipn. 134 (burada Pedaseus (Pedasis)'un Halikarnassos'un kuzeyindeki dağlık bölgede bulunan bugünkü Gökçallar (Gökçeler) ve çevresi olduğu belirtilmiştir).

³ Herodotos, **Herodot Tarihi**, (Çev: Azra Erhat), Remzi Kitapevi, VIII.99.; Pausanias, **Descriptio Graeciae**, (Ed: H. L. Jones), Loeb, London 1947, II.9 Halikarnasos ve Myndos Troizenliler tarafından kuruldu.; Strabon, XIV.2.16 Halikarnasos'u kolonize edenler Athes ve birkaç Troizenli'dir.; Vitruvius, **Mimarlık Üzerine**, (Çev: S. Güven), İstanbul 1990, II.8.12.; Magie, *a.g.e.*, III, 84 dn.4.; Jones, *a.g.e.*, 28.; Sevin, *a.g.e.*, 122.

⁴ Strabon, XIV.2.6.

Bir Dor kolonisi olarak kurulmuş olan Halikarnassos'un işgal edilen ilk yeri, muhtemelen bugünkü Bodrum kalesinin bulunduğu yerdirdi ve buraya tarihi devirlerde Zephyrion deniliyordu. Buradaki yerliler, Dorlar geldikten sonra iç kesimdeki yüksek yerlere çekilip oralara yerleştiler⁵. Zamanla Dorlar, bölgedeki yerli Lelegler ve Karlar ile karışıp kaynaştılar ve bu yerli –Dor karışımından homejen bir nüfus oluştu⁶. Fakat sosyo-kültürel açıdan Dorların dominant olması kentin Dor karakterini öne çıkardı ve bu nedenle Halikarnassos, tarihi devirlerin başlarından itibaren daha çok Dor kenti olarak anıldı. Bu zamanda Halikarnassos, Karia'daki Dor kentlerince Apollon kültü etrafında oluşturulmuş olan ve adına Dor Heksapolis'i denilen altı kent birliğinin üyesiydi. Fakat daha sonra Halikarnassos, birlikten çıkarıldı ve bu tarihten itibaren geriye kalan beş kentin oluşturduğu birliğe Dor Pentapolis'i denildi⁷.

Halikarnassos'ta hüküm sürdüğü bilinen ilk hanedan Lygdamis'di. Bodrumlu tarihçi Herodotos, Lydamis'ten kızı Artemisia dolayısıyla söz eder. Ona göre, Lygdamis Halikarnassoslu, eşine ise Giritliydi. Lygdamis ve onun Giritli eşinden olan kızı Artemisia, Kserkses'in Yunanistan seferi sırasında babası Lygdamis'in halefi olarak Halikarnassos'ta hüküm sürüyordu. Güçlü ve akıllı bir kraliçe olan Artemisia, Pers kralı Kserkses'in Yunanistan seferine beş gemilik bir donanmayla katılmış, bu donanmanın komutanlığını yapmış ve Herodotos'un aktardığı bilgilere göre Pers büyük kralına değerli fikirleriyle yardımcı olmuştu. Artemisia'dan memnun kalan Pers kralı onu, çocuklarıyla birlikte Hermotios adlı kişinin refakatinde Ephesos'a gönderdi⁸. Aynı otoritenin bildirdiğine göre bu zamanda zekasıyla öne çıkmış olan bir Halikarnassoslu da Phanes'ti⁹.

İ.Ö. VI. yüzyılın ikinci yarısında Lygdamis ailesinden tiranların yönetimi altında giderek güçlenen ve İonia dilini benimseyen, İ.Ö. V. yüzyılda Karia bölgesinin en güçlü kenti haline gelen Halikarnassos, Mısır'daki Yunan kenti Naukratis'deki Hellenion Tapınağının yapımına katkıda bulunan dokuz kentten birisiydi¹⁰. Fakat kentin bu gücü, hiç kuşkusuz Pers hâkimiyetine direnecek kadar büyük değildi. Daha önce belirtildiği gibi Lygdamis'in kızı olan kraliçe Artemisia, İ.Ö. 480 yılında yapılan Salamis Deniz Savaşı'nda beş gemilik bir donanmanın komutanı olarak Pers kralı Kserkses'in emrindeydi. Artemisia öldükten sonra, tahta oğlu Psyndalis, ondan sonra da onun oğlu Lygdamis (II.) çıktı. Lygdamis hanedanının son üyesi olan Psyndalis'in oğlu II. Lygdamis, İ.Ö. V.

⁵ Sevin, *a.g.e.*, 122. Zephyrion için bk. Strabon, XIV.2.16.

⁶ Sevin, *a.g.e.*, 122.; Strabon'un (XIII.1.59) kendi zamanıyla ilgili olan şu satırları bölgedeki Leleg varlığının önemine işaret eder: "Karia'nın tümünde ve Miletos'ta Leleglere ait mezarlar, kaleler ve iskân yerleri görülür".

⁷ Heksapolis'i oluşturan diğer beş kent şunlardı: Knidos, Kos ve üç Rodos kenti, yani Lindos, Ialysos, Kamiros. Heksapolis kentleri, Apollon triopion kültü çevresinde şenlikler ve yarışlar düzenlediler, yarışlarda kazananlara tripod (üç ayaklı kazan) verirdi. Fakat Tripodu kazanan, onu evine değil Apollon tapınağına götürüp armağan olarak sunmak zorundaydı. Fakat yarışmalarda tripod kazanan bir Halikarnassos vatandaşı onu tapınağına bağışlamak yerine evine götürünce Heksapolis'in diğer üyeleri Halikarnassos'a kızdılar ve kenti aralarına almadılar. Bkz. Herodotos, I.144.; **Halikarnassoslu Dionysos, The Roman Antiquities of Dionysius of Halicarnassus** (Ed: and transl. By E. Cary), I-VII, Loeb, London 1937-1950, IV.25. Ayrıca Bkz. George E. BEAN, **Karia**, (Çev: B. Akgüç), Cem Yayınları, İstanbul 1987, 13.; Magie, *a.g.e.*, III, 2 vd., 85, dipn. 5.

⁸ Herodotos, VII.99 ;VIII.103-104.

⁹ Pers kralı Kambyses, Phanes'in fikirlerine uyararak Araplara elçiler gönderdi. Bk. Herodotos, III.4.5

¹⁰ Herodotos, II.178.

Yüzyıl ortalarına doğru, Yunan topluluklarıyla İon dilinde yazılmış olan bir antlaşma yaptı¹¹. Ancak Lygdamis ailesinin sonuncusu olan bu tiranın zalimliğine Halikarnassoslular tahammül edememiş ve bu yüzden tiran, kenti terk edip Samos (Sisam)'a sığınmak zorunda kalmıştır¹².

Halikarnasos, Karia'daki üstünlüğünü, öyle görüyor ki, Samos'a kaçmak zorunda kalan II. Lygdamis'ten sonra, geçici olarak Mylasa lehine kaybetti. Çünkü İ.Ö. 395 yılında Karia'yı tamamen bir Pers satraplığı haline getiren Persler, Karia'ya satrap olarak Mylasalı Hekatomnos'u tayin ettiler. Hekatomnos'un Mausolos, Hidrieus ve Piksadoros adlarında üç erkek, Artemisia ve Ada adlarında iki kız olmak üzere beş çocuğu vardı. Mausolos ve Hidrieus kız kardeşleriyle evlendiler. İki Artemisia ile, Hidrieus ise Ada ile evlendi.

Hekatomnos ölünce onun halefi büyük oğlu Mausolos oldu. Mausolos, İ.Ö. 373-353 yılları arasında Karia'da bir Pers satrapı olmaktan ziyade bağımsız bir kral gibi hüküm sürdü. Karia'nın başkentini Mylasa'dan Halikarnassos'a taşıyan Mausolos, bu yeni başkentini sınırlarını kentin komşusu olan bugünkü Gökçallar çevresindeki sekiz Leleg kentinden (poleis) ikisi, yani Myndos ve Syangela dışında altısını Halikarnassos'a dâhil ederek genişletti¹³. Plinius'a göre, İskender tarafından Halikarnassos'a tahsis edilen bu altı Leleg kasabası (oppidum) şunlardı: Pedasa (Gökçallar), Madnasa, Telmisium (ya da Telmissos/Telmessos), Sibda (ya da Side), Termera, Myndos (Gümüşlük), Syangela (Erim/Kaplandağı), Ouranion (Dikmen Dağ/Kenker Tepe). Ancak Plinius'un aktardığı bu bilgide yanlışlar vardır. Birincisi, bu olay İskender'e mal edilemez. İkincisi, en azından Syangela konusunda Plinius değil, Strabon doğru bilgi aktarmıştır. Zira, daha sonra Theangela olarak telaffuz edilecek olan Syangela, Karia beyi olması muhtemel olan Eupolemos'a teslim olduğu İ.Ö. IV. yüzyıl sonlarından İ.Ö. II. yüzyılın başlarına kadar bağımsızdı. II. yüzyılda ise kesinlikle Halikarnassos'un bir parçasıydı¹⁴.

Altı Leleg kentiyle birlikte Attika-Delos Deniz Birliğinin üyesi olan¹⁵ Halikarnasos, Mausolos tarafından yaptırılan yapılarla donatılarak görkemli hale getirildi. Mausolos'un bu başarısında, hiç kuşkusuz kişisel yeteneğinin yanı sıra, deniz ticareti anlamında kentin son derece uygun bir yeri işgal ediyor olmasının önemli rolü vardı. Çok güzel bir limana sahip olan Halikarnasos, kara tarafından da kolayca savunulabilir konumdaydı ve dağ yamaçları içinden iç kesimlere ulaşımı sağlayan bir geçit kara ticareti için uygundu¹⁶.

Mausolos kız kardeşi Artemisia ile evlenmişti. Fakat onun bir çocuğu olmadı. Bu nedenle İ.Ö. 353 yılında ölünce halefi Artemisia oldu. Artemisia, ölen kocasına Mausoleum adıyla bilinen ve

¹¹ Magie, , *a.g.e.*, III, 84 dipn.4.

¹² Sevin, *a.g.e.*, 122.

¹³ Strabon, XII.159'da bu bilgiyi Kalistenes'i kaynak göstererek aktardı. Başkentini Mylasa'dan Halikarnassos'a taşınması konusunda Bkz. Strabon, XIV.2.17. Jones, *a.g.e.*, 32.; Hekatomnos ailesi için ayrıca Bkz. Bean, *a.g.e.*, 119 vd.; Strabon XIV.2.17'de hem Hekatomnos'tan hem de Mausolos'tan "kral" diye söz eder. Fakat Mausolos yazıtlarda "satrap" unvanıyla kaydedilmiştir. Bkz. Magie, *a.g.e.*, III, 258 dn. 133.; Mausolos'un Mylasalı (Mylaseus) olduğu da yazıt tanıklığı ile doğrulanmıştır. Bkz. Magie, *a.g.e.*, III, 258 dipn. 133.

¹⁴ Bu konudaki görüşler için Bkz. Magie, *a.g.e.*, III, 260 dipn. 134.; Sözü edilen sekiz Leleg kenti için Bkz. Sevin, *a.g.e.*, 122 vd.

¹⁵ Sevin, *a.g.e.*, 123 vd. Jones, *a.g.e.*, 29. Magie, *a.g.e.*, III, 259 vd., dipn. 134.

¹⁶ Magie, *a.g.e.*, III, 65 vd.; Kentin Mausolos dönemindeki yapıları için Bkz. Sevin, *a.g.e.*, 123.

dünyanın yedi harikasından birisi olan ünlü anıt mezarı yaptırdı¹⁷. Dört bölümden oluşan ve bir podium üzerine oturtulmuş olan dikdörtgen planlı bu anıt mezarın etrafında otuz altı sütun vardı. Yüksekliği 41 metre olan anıtın, dikdörtgen oda üzerinden yükselen 24 basamaklı bir piramit ve onun üstünde de dört at tarafından çekilen arabayı kullanan Mausolos ile birlikte Artemisa'nın heykelleri bulunuyordu. Ayrıca anıt mezar, dönemin ünlü heykeltıraşları olan Skopas, Leokhares, Bryaksis ve Timotheus'un yaptığı eserlerle süslenmişti¹⁸. Yaklaşık 1500 yıl ayakta kalmış olan anıt mezar, 15. yüzyıl başlarında yıkılmış durumdaydı. Dünyanın yedi harikasından birisi olan bu anıt mezardan günümüze kalanlar British Museum'da sergilenmekte olan heykel parçaları ile Bodrum müzesindeki bir friz bloğudur¹⁹.

Kocasının ölümünden duyduğu büyük üzüntü Artemisia'nın daha uzun yaşamasına engel oldu. Kısa hükümdarlığı sırasında Halikarnassos'a saldıran Rodosluları tuzağa düşürüp öldüren, saldırganların gemilerine el koyan, Rodosluları tutsak alan ve bu başarısını adada yaptırdığı bir zafer anıtıyla kutlayan Artemisia, İ.Ö. 350 yılında ölünce Halikarnassos'taki kraliyet tahtına kardeşi Hidrieus çıktı. O da diğer kız kardeşi Ada ile evlendi ve tahtı Ada ile paylaştı. Hidrieus ölünce kraliçe Ada, Halikarnasos'ta tek başına hüküm sürmeye başladı. Fakat küçük kardeşi Piksadoros onu tahtından indirip sürgüne gönderdi. Pers taraftarı bir tiran olan Piksadoros, Pers büyük kralından ülkesini birlikte yönetmek için bir satrap gönderilmesini istedi ve ölünceye kadar iktidarını Pers büyük kralının gönderdiği satrap Orontobates ile paylaştı.

Piksadoros ölünce kentin yönetimi, Piksadoros'un Kappadokialı karısı Aphenis'ten doğan kızı Ada ile evlenen Pers satrabı Orontobates'in elinde kaldı. Makedonya kralı Büyük İskender, İ.Ö. 334 yılında Halikarnasos'a geldiğinde Orontobates, hala kentin yönetimini elinde tutuyordu ve büyük Pers kralının birçok yetkiyle donatmış olduğu Memnon ile birlikte Halikarnassos'un savunmasını üstlenmişti. Piksadoros tarafından sürgüne gönderilen Halikarnassos'un eski kraliçesi Ada ise hala sürgün yaşadığı Alinda kentindeydi.

Yunanistan'daki Yunanlılar arasında Pers hâkimiyetine karşı, Maraton Savaşı'ndan sonra Panhellenizm ideolojisi gelişti. Bu ideoloji çerçevesinde Atinalılar, Perslerin Atina'ya verdiği zararın öcünü almak, Anadolu'nun batı kıyılarındaki Yunan kent devletlerini Pers hâkimiyetinden kurtarmak için tüm Yunan kent devletlerin katılımıyla kurulacak bir siyasal birlik oluşturma gayreti içine girdiler. Atina liderliğindeki Delos Birliği bu çabanın ürünüydü. Halikarnasos da dâhil olmak üzere Batı Anadolu'nun birçok kenti bu birliğe üye olup, Birliğin Delos'daki hazinesine vergi ödediler. Ancak ne Delos Birliği ne de bu birliğe dâhil olmayan Peloponnesos (=Mora) yarımadasının güçlü kent devleti Sparta'nın çabaları, Batı Anadolu'yu Pers hâkimiyetinden kurtarabilirdi. Fakat Perslere karşı geliştirilen ve canlı tutulan Panhellenizm ideolojisi, Makedonya'nın enerjik kralı Philippos'u Helen Birliği'nin önderi olması için öne çıkardı. Philippos bu durumu iyi değerlendirdi ve Korinthos'ta toplanan Yunan kentlerinin temsilcilerinin oyuyla Helen Birliğinin hegamonu seçildi.

¹⁷ Strabon, XIV.2.16.; Ekrem AKURGAL, **Anadolu Kültür Tarihi**, Tübitak Yayınları, Ankara 1997, 295 vd.

¹⁸ Strabon, XIV.2.16.; Bean, *a.g.e.*, 120 vd.

¹⁹ Bean, *a.g.e.*, 121.

Artık Philippos, Yunan kentlerinin Perslere karşı düşmanlığının temsilcisiydi ve bu nedenle Perslerle savaş, onları Batı Anadolu'dan atacaktı. Fakat bu savaş, onun bir suikast sonucunda erken ölümü nedeniyle ona değil, genç oğlu İskender'e nasip oldu²⁰.

Büyük İskender, Granikos nehrinde karşı karşıya geldiği Pers ordusunu yendikten sonra eski Lydia Krallığı'nın başkenti Sardeis'e (Sart) geçti. Oradan Ephesos'a gitti. Her iki yerde de, Yunan kentlerinin özgürlüklerini ilan etti. Ephesos'tan Miletos'a, Miletos'tan da bu zamanda Karia bölgesinin en iyi tahkimata sahip olan kenti Halikarnassos'a geçen İskender, büyük Pers kralı tarafından Pers donanmasının ve sahil bölgelerinin komutanlığına atanmış olan Rodoslu Memnon ile satrap Orontobates'in emrindeki Pers garnizonu tarafından savunulan kenti kuşattı. Memnon'un İskender'e karşı Halikarnassos'u seçmiş olmasının nedeni, bu kentin tahkimatının güçlü olmasıydı. Fakat Memnon bu tahkimatla yetinmeyip kentin etrafını çevreleyen hendekler kazdırmak ve ilave yapılar yaptırmak gibi önlemlerle kentin savunma gücünü daha da arttırdı. Gerçekten kentin tahkimatını aşmak İskender için kolay olmadı. Dahası İskender, bu kentin surlarının yıkılmasına gönülrü razı olmadığı için çok dikkatli davrandı. Bu sebeplerden dolayı Halikarnassos kuşatması uzun sürdü. Nihayetinde, kentin ele geçirilmesinin kaçınılmaz olduğunu anlayan Memnon, kenti ateşe verip kaçtı. Böylece Halikarnassos, kentin kalesi dışında, yakılıp yıkılmış olan tüm kent İskender'in kuşatma ordusunun eline geçti. İskender, kendisine karşı aktif olarak savaşa katılmayıp evinde oturmuş olanlar dışındaki Halikarnassosluların öldürülmesini salık verdi. Halikarnassos'un düşmesi, en azından Batı Anadolu'daki Pers hâkimiyetini kesin olarak sona erdirdi²¹. Halikarnassos kalesindeki Pers güçleri de bir süre sonra teslim oldu.

İskender, Halikarnassos'tan ayrılıp Karia içinden ilerlemeye devam etti ve bölgenin tamamını ele geçirdi. Bu bölgedeki Yunan kentleri hariç, Karia'yı Hekatomnos'un Alinda'da sürgün yaşayan kızı Ada'ya bağışladı. Eskiçağın ünlü coğrafyacısı Strabon'a göre Ada, elinden alınmış olan krallığın kendisine iadesi için İskender'e yalvarmış ve ona iş birliği vaadinde bulunmuş, İskender de onun isteğini geri çevirmemiş ve bizzat kendisinin oturmakta olduğu Alinda'yı ona verip, onu kraliçe tayin etmişti²².

Büyük İskender, daha önce belirtmiş olduğumuz gibi, Ephesos'ta, Yunan kentlerine özgürlüklerini geri verdiğini bildirdi. Artık onlar özgürdü, kendi yasalarına göre demokrasi ile yönetileceklerdi. Fakat öyle görülüyor ki İskender, Halikarnassos'a özgürlük ya da demokrasi bağışında bulunmadı. Halikarnassos halkından yalnızca Perslere aktif destek vermeyenlerinin canını bağışlayan İskender, muhtemelen kenti, Alinda'da oturan kraliçe Ada'ya tabi kıldı. Nitekim Strabon'un şu cümlesi buna işaret eder: "... Fakat kent (Miletos), Halikarnassos'ta olduğu gibi,

²⁰ Mehmet Ali KAYA, "Büyük İskender: Eğitimi, Karakteri ve Pers Seferi Öncesi Siyasi Başarıları", **Şurada : Tarih İçinden. Prof. Dr. Ahmet Özgiray'a Armağan**, (Ed: Prof.Dr. Akif Erdoğan), İstanbul 2006a, 395 vd.

²¹ Mehmet Ali KAYA, "Büyük İskender ve Anadolu: Takip Ettiği Güzergah ve Politikası", **Kubaba, Arkeoloji-Sanat Tarihi- Tarih Dergisi**, 2006, 12 vd.; Ayrıca Bkz. Droysen, **Büyük İskender II** (Çev: B. Candemir), Sosyal Yayınları, İstanbul 2000, II, 68 vd., 97 vd.; A.B. BOSWORTH, **Büyük İskender'in Yaşamı ve Fetihleri-Fetih ve İmparatorluk**, (Çev: H.Çalışkan), Dost Yayınları, Ankara 2005, 64 vd.

²² Strabon, XIV.2.17.; Droysen, **Büyük İskender II**, (Çev: B. Candemir), Sosyal Yayınları, 2000, 76.; S. LAUFFER, **Büyük İskender**, İlya Yayınları, İzmir 2004, 71.; Bosworth, *a.g.e.*, 69.

İskender'e kapılarını kapamış olduğu için zor kullanılarak zapt edildikten ve daha önce Persler tarafından güç kullanılarak ele geçirilmiş olduğundan talihsizdi"²³.

Büyük İskender İ.Ö. 323 yılında Babil'de öldü. Onun Diodokhoi (Ardıllar) denilen generalleri, imparatorluğu bir bütün olarak korumak üzere ilki İskender'in ölümünün hemen ardından, ikincisi ise İ.Ö. 321 yılında olmak üzere iki kez toplanıp, aralarında görev paylaşımı yaptılar. İmparatorluk toprakları satraplıklar halinde İskender'in hayatta olan generalleri tarafından yönetilmeye başlandı. Fakat onlar hiç bir zaman anlaşamadılar ve birbirleriyle İskender imparatorluğuna tek başlarına sahip olmak için savaştılar²⁴. Bu savaşlar sırasında kent devletlerinin özgürlükleri, İskender'in Pers seferine çıkarken üstlenmiş olduğu misyonu sürdürürcesine ardılların siyasi sloganı oldu. Onlar bu siyasi sloganı kullanırlarken vermek istedikleri garanti şuydu: Kentler bir tiran, kral ya da bir yabancı gücün egemenliğinde olmayacaklar, kendi yasalarına göre yönetilecekler, bir yabancı güce vergi ödemeyecekler ve bir yabancı gücün garnizonu kentlerinde bulundurulmayacak²⁵. Açıkçası İskender'in ardılları olarak bilinen generaller, bu sloganı kullanırlarken kent devletlerine tarafsız, bağımsız bir siyasal devlet olarak itibar ediyor ve onları müttefikleri olarak kazanmak istiyorlardı.

Anadolu'daki Yunan kentlerinin özgürlüklerini siyasi slogan olarak kullanan ilk general, tek gözlü (monophtalmos) lakabıyla Antigonos'tu. O, İ.Ö. 319 yılında iki Yunan kentini, dört yıl sonra, yani kendisini kral ilan ettikten sonra tüm Yunan kentlerini vergi muafiyetiyle birlikte özgür ve otonom ilan etti²⁶. Hiç kuşkusuz onun Yunan kentlerini özgür ilan ederken temel aldığı meşruiyet zemininde, kent devletlerinin Persler döneminde ellerinden geçici olarak alınmış olan özgürlüklerine İskender sayesinde yeniden sahip oldukları ve bu nedenle özgür olmaya devam etmeleri gerektiği kuramı bulunmaktadır. Bu durumda Antigonos'a göre, kent devletlerinin bağımsızlıkları rakiplerince tehdit edilmekteydi. Fakat onun bu siyaseti, çok geçmeden diğer ardıllar tarafından da benimsendi. Bunlardan ilki krallığını Mısır'da ilan etmiş olan I. Ptolemios'tu. Böylece kent devletlerinin özgürlüğü meselesi, ardılların siyasi propaganda malzemesi durumuna geldi²⁷. Zira, daha sonra ardıllar arasında İ.Ö. 301 yılında patlak veren İpsos Savaşı'na kadar yapılan barış antlaşmalarında kent devletlerinin özgürlüğünü garanti eden antlaşma maddelerine yer verilmiş, fakat bunlara samimiyetle itibar edilmemiştir²⁸. Bu süreç içerisinde Halikarnasos da muhtemelen antlaşma maddelerinde bağımsızlığı ilan edilen ya da tanınan kentler dışında tutulmadı. Fakat bu zamanda kentnin siyasal statüsünün ne olduğunu açıkça kaydeden bir kayıt mevcut değildir. Ancak, İ.Ö. 302 yılında, Lysimakhos'un generali Prepelaos, İskender'in bağımsızlığını ilan etmiş olduğu Ephesos'a saldırıp, ele geçirdiğinin bilinmesiyle²⁹, Halikarnasos'un bir süreliğine bağımsız olmadığı düşünülebilir. Ancak kent, İ.Ö.

²³ Strabon, XIV.1.7.; Ayrıca Bkz. Magie, *a.g.e.*, III, 66.

²⁴ A. Müfid MANSEL, *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1984, 458 vd.; Lauffer, *a.g.e.*, 187 vd.

²⁵ Mehmet Ali KAYA, "Eskiçağ'da Efes'in Bağımsızlığı", **Birinci Uluslar arası Geçmişten Günümüze Selçuk Sempozyumu**, 4-6 Eylül 1997, İzmir 1998, 23.

²⁶ Kaya, *a.g.m.*, 23 ve dipn.1.

²⁷ Mansel, *a.g.e.*, 462. Kaya, *a.g.m.*, 26.

²⁸ Bu antlaşmalardan ilki İ.Ö. 311 yılında dört general arasında, ikincisi İ.Ö. 308 yılında Ptolemaios ile Demetrios arasında imzalandı. Mansel, *a.g.e.*, 463 vd.; Kaya, *a.g.m.*, 26.

²⁹ Kaya, *a.g.m.*, 26.

309 yılında bağımsızdı ve kentin bağımsızlığının hamisi Antigonos ve Demetrius'tu. Nitekim bu yılda krallığını Mısır'da ilan etmiş olan I. Ptolemaios, Halikarnassos'u ele geçirmek için bir girişimde bulunmuş, fakat Demetrius'un ani gelişi onun bu girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmuştur³⁰.

İ.Ö. 301 yılında bu günkü Şuhut civarında patlak veren İpsos Savaşı, İskender yaşarken en itibarlı generallerinden birisi olan Antigonos Monophtalmos'un yenilgisi ve ölümüyle sonuçlandı. Savaştan zaferle ayrılan generallerin aralarında yaptığı antlaşma maddelerinde ise kent devletlerinin özgürlüğüne yer verilmedi. Nitekim Halikarnassos, birkaç yıl sonra Mısır Krallığı'nın sınırları içinde yer aldı ve bu durum İ.Ö. III. yüzyıl boyunca devam etti. Fakat, öyle görülüyor ki, Halikarnassos, bu yüzyıl boyunca Mısır'da hüküm süren Ptolemaios hükümdarlarının müttefikiydi³¹. Başka bir ifadeyle Halikarnassos, İpsos Savaşı'ndan birkaç yıl sonra bağımsızlığını Ptolemaioslar sayesinde garanti etmişti. Nitekim İ.Ö. III. yüzyılda komşu küçük yerleşim birimlerini ilhak ederek sınırlarını genişleten Karia'nın diğer büyük kentleri gibi Halikarnassos da komşu Theangela kasabasını ilhak ederek sınırlarını genişletti³². Ayrıca bu yüzyılda Halikarnassos'un yönetim biçimi demokrasiydi. Zira, kentin Halk Meclisinin (demos), Mısır kralı II. Ptolemaios ya da onun halefi zamanında "tanrı Apollon ve kral Ptolemaios"un şerefine bir stoa inşa ettiği bilinmektedir³³. İ.Ö. 196 yılında ise kent, Miletos ile Magnesia arasındaki savaşı durdurmak için aracılık yapan bağımsız kent devletleri arasındaydı³⁴.

İ.Ö. II. yüzyıl başlarında, Suriye Krallığı'nın büyük (Megas) unvanlı hükümdarı III. Antiokhos, atalarının topraklarına sahip olmak arzusuyla yönünü batıya çevirdi. Bu arada kent devletlerinin özgürlüklerine, kapılarını kendisine açmaları koşuluyla dokunmayacağını ilan etti. Başka bir ifadeyle O, kent devletlerine bir taraftan ittifak öneriyor, diğer taraftan öneriye itibar etmeyen kentlere karşı zor kullanacağını söylüyordu³⁵. Ne var ki, Ege dünyası siyasi açıdan artık İ.Ö. III. yüzyıl koşullarından farklı bir duruma gelmişti. Yunanistan, Ege adaları ve Anadolu'nun batısındaki kentler, özgürlüklerinin koruyucusu olarak ilk kez İskender'in generalleri ve bu generallerin neslinden olan krallar dışında bir siyasal gücü tercih etme olanağına sahip olmuşlardı. Ege dünyasıyla ilgilenen bu yeni siyasal güç, Roma Cumhuriyeti idi. II. Makedonya savaşında (İ.Ö. 202-198), bu savaşa adını veren ülkenin kralı V. Philippos'un Roma'ya yenilmesinden cesaret alan Rodos Cumhuriyeti, Mısır müttefiki olan Halikarnassos'un diğer bağımsız Karia kentleriyle (Kaunos ve Myndos) birlikte III. Antiokhos tarafından ele geçirilmesine engel oldu³⁶. Birkaç yıl sonra ise kent, İskender'in ardıllarının kurduğu hanedanların ne müttefiki olacak ne de onların tehdidine maruz kalacaktır. Zira Ege

³⁰ Plutarkhos, **Bioi Paralleloi (Demetrius)**, VII,(Ed: B. Perin), Loeb, London 1959, 3. Magie, *a.g.e.*, 875, dipn. 62.

³¹ Magie, *a.g.e.*, III, 67. David MAGIE, **Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century After Christ I-II**, Princeton 1950, 929.

³² Jones, *a.g.e.*, 50. Plinius'a göre Theangela İskender tarafından Halikarnassos'a eklenen altı Leleg kasabasından birisiydi. Plinius'un aktardığı bu bilgi doğru değildir. Bkz. yukarıda dipn. 15.

³³ Magie, 1950., 929.

³⁴ Magie 1950, 945 dipn. 47 ve 49.

³⁵ Livius, **Ab urbe Condita**, (Ed: E.T. Page), Loeb, London 1961 XXXIII 38.1 vd. XXXV. 42.2. Magie, 1950, 947.

dünyasının efendisi, İ.Ö. 190 yılında yapılan Magnesia Savaşı'nda Suriye kralını yenip, onun Toros dağlarının kuzeyinde sahip olduğu her şeyi elinden alan Roma Cumhuriyetiydi. Nitekim Anadolu'nun tüm kentleri, Magnesia Savaşının muzaffer Romalı komutanı Scipio'ya gelip kentlerinin anahtarlarını ona teslim ettiler. Anadolu'nun batı kesiminde Suriye Krallığı'na ait olan topraklar, İ.Ö. 189 yılında imzalanan Apameia Antlaşması ile Roma'nın sadık müttefikleri olan Pergamon Krallığı ile Rodos Cumhuriyeti'ne bırakıldı. Bu arada savaş öncesinde III. Antiokhos'a kapılarını kapayan kentler ile Roma'ya yardım sağlayan kentlere özgürlükleri bağışlandı. Her ne kadar bu antlaşmayla özgürlüğünü kazanan kentler arasında adı sayılanlardan biri olmasa da Halikarnasos da öyle görülüyor ki özgürlüğü elinden alınmayan kentlerdendi. Zira kent, III. Antiokhos'a karşı savaşan Roma donanmasının komutanının emirlerine uyararak, gemi ve diğer ihtiyaçlarını karşılamak suretiyle taraf olduğu bilinmektedir³⁷. Böylece Halikarnassos, en azından İ.Ö. III. yüzyılda kazanmış olduğu özgürlüğünü İ.Ö. II. yüzyılda da, Roma'nın Asia Eyaleti'nin kurulmuş olduğu İ.Ö. 126 yılına kadar polis denilen bir kent devletinin sahip olduğu demokratik kurumlarıyla muhafaza etti.

Sonuç olarak Halikarnassos'un erken tarihi oldukça karanlıktır. Kent adını muhtemelen Dorlar tarafından kolonize edildikten sonra aldı. Bu kolonizasyondan sonra Halikarnasos'un sosyal gelişimi, Karlar ve Lelegler adıyla bilinen yerli halkla Dorların karışımından oluşan ve İ.Ö. V. yüzyılda Dor lehçesinin ya da bir yerli dil değil de İonca'yı konuşan homejen bir halkı ortaya çıkardı. Perslerin Batı Anadolu'ya egemen olduğu zamana kadar diğer Yunan kentlerinde olduğu gibi muhtemelen kral ve aristokratlardan oluşan oligarşik hükümetlerce yönetilmiş olan Halikarnasos, İ.Ö. V. yüzyılda Pers taraftarı tiranların yönetimine tabi oldu.

Bu tiranlardan ilki Lygdamis idi ve Lygdamis ailesinin döneminde kent yönetimi öyle görülüyor ki, tamamen bu ailenin elinde değildi. Bu ailenin üyesi olan hükümdarların yetkisi Halikarnassosluların ve Salmakislilerin oluşturduğu iki ayrı meclis tarafından sınırlandırılmıştı³⁸. Ancak bu yönetim biçiminin detayı hakkında ne yazık ki daha fazla bilgi yoktur. Öte yandan, hem Lygdamis ailesinden olan tiranlar, hem de Halikarnassos'ta hüküm süren ikinci hanedan döneminin, yani Hekatomnos ailesi tiranları satrap unvanı taşıyorlardı. Buna rağmen onlar, özgür bir kral gibi kendi sikkelerini basacak³⁹ kadar bağımsızdılar. Başka bir ifadeyle Persler, İskender'in Pers seferinden kısa süre öncesine kadar vergi almak dışında, kentin iç işlerine karışmayarak onlara bazı bir özgürlükler tanımışlardı. Halikarnassos'ta hüküm süren son yerli tiran Piksadoros'tan sonra ise kentin yönetimi doğrudan doğruya büyük Pers kralı tarafından atanan bir Pers soylusu satrapın yönetimi altına girdi. Halikarnassos'ta oturan bu Pers satrapı, İskender'in Halikarnassos'a gelmiş olduğu zamanda oradaydı ve Halikarnasos, onun ve Rodoslu Memnon'un komutasındaki bir garnizona sahipti. İskender, kenti ele geçirdikten sonra, Hekatomnos ailesinden olup, Alinda'da da

³⁶ Magie, *a.g.e.*, I, 36 vd.

³⁷ David MAGIE, "Rome and the City-States of Western Asia Minor from 200 to 133 B.C.", **Anatolian Studies presented to William Hepburn Buckler**, Manchester 1939, 170 dipn.1.

³⁸ Bean, *a.g.e.*, 118.

³⁹ Hekatomnos ve Mausolos'un unvanları konusunda Bkz. yukarıda dipn.14. Hidrieus ve Piksadoros'un sikkeleri için Bkz. B.V HEAD, **Historia Numorum, A. Manual of Grek Numismatic**, Oxford 1911, 629 vd.

sürgün yaşayan Kraliçe Ada'ya bıraktı. Onun ölümünden sonra ise kent, İskender'in generallerinden Antigonos'un takip ettiği politika çerçevesinde özgürlüğüne ve demokratik yönetime kavuştu. İ.Ö. III. yüzyıl boyunca, Mısır Krallığı'nın müttefiki olarak bağımsız bir kent devleti statüsünde bulunan Halikarnassos, İ.Ö. 190 yılından itibaren de Roma Cumhuriyeti'nin müttefiki olan bağımsız bir kent devleti olarak eski siyasal konumunu muhafaza etmeye devam etti.

KAYNAKÇA

- A.H.M., Jones, **The Cities of The Earstern Roman Provinces**, Oxford 1971.
- AKURGAL, Ekrem, **Anadolu Kültür Tarihi**, Tübitak Yayınları, Ankara 1997..
- BEAN, George E. , **Karia**, (Çev: B. Akgüç), Cem Yayınları, İstanbul 1987.
- BOSWORTH, A.B., **Büyük İskender'in Yaşamı ve Fetihleri-Fetih ve İmparatorluk**, (Çev: H.Çalışkan), Dost Yayınları, Ankara 2005, 64.
- Droysen, **Büyük İskender II** (Çev: B. Candemir), Sosyal Yayınları, İstanbul 2000, II, 68.
- HEAD, B.V , **Historia Numorum, A. Manual of Grek Numismatic**, Oxford 1911.
- Herodotos, **Herodot Tarihi**, (Çev: Azra Erhat), Remzi Kitapevi, VIII.99.
- Herodotos, I.144, **Halikarnassoslu Dionysos, The Roman Antiquities of Dionysius of Halicarnassus** (Ed: and transl. By E. Cary), I-VII, Loeb, London 1937-1950, IV.25.
- KAYA, Mehmet Ali, "Büyük İskender ve Anadolu: Takip Ettiği Güzergah ve Politikası", **Kubaba,Arkeoloji-Sanat Tarihi- Tarih Dergisi**, 2006, 12.
- KAYA, Mehmet Ali, "Büyük İskender: Eğitimi, Karakteri ve Pers Seferi Öncesi Siyasi Başarıları", **Şurada : Tarihin İçinden. Prof. Dr. Ahmet Özgiray'a Armağan**, (Ed: Prof.Dr. Akif Erdoğan), İstanbul 2006, 395.
- KAYA, Mehmet Ali, "Eskiçağ'da Efes'in Bağımsızlığı", **Birinci Uluslar arası Geçmişten Günümüze Selçuk Sempozyumu**, 4-6 Eylül 1997, İzmir 1998, 23.
- LAUFFER, S., **Büyük İskender**, İlya Yayınları, İzmir 2004.
- Livius, **Ab urbe Condita**, (Ed: E.T. Page), Loeb, London 1961 XXXIII 38.1 vd. XXXV. 42.2.
- MAGIE, David, "Rome and the City-States of Western Asia Minor from 200 to 133 B.C.", **Anatolian Studies presented to William Hepburn Buckler**, Manchester 1939, 170.
- MAGIE, David, **Anadolu'da Romalılar III** (Çev: Ömer Çapar-Nezih Başgelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2003.
- MAGIE, David, **Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century After Christ I-II**, Princeton 1950.
- MANSEL, A. Müfid, **Ege ve Yunan Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1984.
- Pausanias, **Descriptio Graeciae**, (Ed: H. L. Jones), Loeb, London 1947, II.9.
- Plinius, **Naturalis Historia**, (Ed: H.L. Jones), Loeb, London 1947.
- Plutarkhos, **Bioi Paralleloi (Demetrios)**, VII,(Ed: B. Perin), Loeb, London 1959.
- SEVİN, Veli, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001.
- Strabon, **Antik Anadolu Coğrafyası, XII-XIII-XIV**, (Çev: Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000, XIII.1.